

MJESTA SJEĆANJA

Tihana Petrović Leš,
Mjesta sjećanja: Sveti Rok i Lovinac
Zagreb, Srednja Europa, 2022.

U ožujku 2022. iz tiska je u izdanju Srednje Europe izišla knjiga pod nazivom *Mjesta sjećanja: Sveti Rok i Lovinac*. Knjigu je napisala etnologinja i antropologinja Tihana Petrović Leš. Iako je rođena u Markovcu Našičkom u Slavoniji, zahvaljujući majci, rođenoj Ličanki, Petrović Leš ima i ličko podrijetlo. Upravo je ta činjenica, uz autoričine profesionalne interese, uvelike utjecala i na nastanak knjige o kojoj će ovdje biti riječ.

Mjesta sjećanja: Sveti Rok i Lovinac knjiga je u kojoj se kroz interdisciplinarni pristup proučavaju sljedeće obitelji: Japunčić, Šarić, Kovačević i Vukelić. Radi se o obiteljima koje su živjele na području Svetog Roka i Lovinca između 1870-ih i 1939. godine. Osim što su bile srodnički povezane, ove obitelji su u promatranom razdoblju odigrale vrlo važnu ulogu u društvenom, gospodarskom i kulturnom životu Svetog Roka i Lovinca. No, knjiga se zapravo bavi puno širom problematikom koja nadilazi obiteljske okvire. Naime, autorica je kroz duže vremensko razdoblje analizirala promjene koje se nisu odrazile samo na promatrane obitelji već i na čitavu zajednicu Svetog Roka i Lovinca.

Knjiga je nastala kao plod iscrpnih istraživanja i komunikacije s brojnim ljudima o čemu autorica govori na samom početku u „Predgovoru i zahvalama“ (str. 5-7.). Naime, prilikom autoričinih višegodišnjih istraživanja pomogli su joj brojni, poput recenzentica povjesničarke Suzane Leček i antropologinje Nevene Škrbić Alempijević, predstavnici raznih ustanova te sama obitelj. Osim toga, Petrović Leš ovdje donosi i transkript pisma poslanog 1963. povodom njezina rođenja. U pismu je did Mateša u svoje i ime babe Danice poželio „dragoj praunuci da bi cvala i napredovala“. Autorica je na ovo pismo naišla kao djevojčica, objasnivši kako je „tekst pisma za mene bio poticajan i važan u odrastanju i osobnoj formaciji“. Osim toga, na kraju ovoga dijela autorica je istaknula kako knjigu posvećuje majci i precima iz Svetog Roka i Lovinca čime je jasno dala do znanja koliku je ulogu

na njezin život imala spoznaja o ličkom podrijetlu. Nakon predgovora i zahvala, slijedi uvodni dio.

„Uvod“ se sastoji od tri potpoglavlja (str. 8-42.). Nakon toga slijedi šest poglavlja i 21 potpoglavlje u kojima se obrađuju različiti segmenti iz prošlosti Svetog Roka i Lovinca, te obiteljskog života autoričinih predaka. Autorica je poglavljima nadjenula sljedeće nazive: „Uspomna trgovaca – obiteljske mreže: Japuncići, Šarići i Kovačevići“ (str. 44-128.), „I staro i novo: privatni život“ (130-162.), „Svakodnevnica osjenjena politikom: javni život“ (str. 164-218.), „Spori ritam svagdana i blagdana: društveni život u Lovincu“ (str. 220-240.), „Građanska kultura – prožimanje globalnoga i lokalnoga“ (str. 242-300.) te „Umjesto zaključka ili ‘Sve se mijenja do viš Boga i pivčeva glasa’“ (str. 302-309.). Navedena poglavlja bit će analizirana u nastavku.

U „Uvodu“ su dane napomene o tome kako je knjiga nastala. Osim toga, navedeni su razlozi nastanka ove knjige. Osnovni cilj bio je napraviti „studiju slučaja posvećenu građanskim obiteljima u dugom razdoblju od 1870-ih do 1939“ (11) pri čemu se težilo k interdisciplinarnom diskursu i sagledavanju šireg okvira. Autorica je temu istraživala iz više različitih kutova: kroz kulturu sjećanja, obiteljsku povijest, mikrohistoriju te kulturu kontinuiteta i diskontinuiteta. Međutim, da bi to ostvarila Petrović Leš koristila se različitim izvorima i literaturom – arhivskim dokumentima, fotografijama, novinama, književnim tekstovima i različitom znanstveno-stručnom literaturom. Uza sve navedeno, posebno mjesto zauzela je usmena predaja koja je imala ključnu ulogu u rekonstrukciji obiteljske prošlosti. Zahvaljujući usmenoj predaji autorica je dobila priliku iznijeti različite priče iz života koje bi inače bile zaboravljene. Jedna takva priča je i ona vezana uz odlazak u Vodice u srpnju 1933. kada su komarci toliko izbolili autoričinu baku Mariju i njezinu djecu, da potonja do kraja života više nije htjela na more unatoč brojnim obiteljskim pozivima (str. 237-239.). Ipak, treba naglasiti kako je i sama autorica istaknula da je „tekst koji sam ispisala samo djelomično i sporadično autobiografski“ (str. 14.). Ideja knjige je prvenstveno prikazati procese i dinamiku oblikovanja građanske, političke, ekonomske i kulturne elite u Lici na primjeru Svetog Roka i Lovinca, odnosno autoričinih predaka koji su bili važni dionici tamošnje zajednice (16). Osim toga, u uvodnom dijelu donosi se i kratak ekohistorijski pregled s ciljem dobivanja boljeg dojma o prostoru i vremenu obuhvaćenom u knjizi. Pri tome se autorica dotiče tema vezanih uz gospodarstvo, institucije, stanovništvo i identitete. Osim toga, ističe specifičnost Svetog Roka i Lovinca koji su u odnosu na ostala mjesta u okruženju krajem 19. stoljeća izgradila građanski identitet (35).

Tome su doprinijeli i članovi obitelji Japunčić, Šarić i Kovačević koji su analizirani u sljedećem poglavlju.

„Uspon trgovaca – obiteljske mreže: Japunčići, Šarići i Kovačevići“ započinje pričom o obitelji Japunčić koja svoje početke veže uz Sveti Rok i rodonačelnika Tomu Tomišu Japunčića, gostioničara i trgovca. Naslijedio ga je sin Dane Japunčić koji je nastavio i proširio obiteljski posao. Dane je u braku s Marijom Japunčić imao ukupno osmero djece čije živote je u većem ili manjem obujmu, ovisno o dostupnim informacijama, Petrović Leš analizirala. Od osmero djece, dva sina bila su poslana na studij. Prvi i najstariji bio je Ivan (zvan Ivica apotekar) koji je studirao farmaciju u Zagrebu i Grazu te umro od sušice u 41 godini ne završivši studij (str. 61.). Drugi sin bio je Milan koji je završio studij slavistike i klasične filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Po završetku Prvog svjetskog rata skrasio se u Gospiću gdje je u razdoblju od 1929. do 1931. obnašao dužnost upravitelja gospićke gimnazije te imao središnju ulogu u društveno-političkom životu lovinačkog kraja i Gospića (str. 69.). Osim toga, imao je osmero djece, od koje je njih šest dočekalo odraslu dob te su sva dobila naobrazbu. Pri tome treba istaknuti kako su sve tri kćeri, Matilda, Marija i Đurđica, završile studij, po uzoru na žensku djecu iz građanskog sloja svojeg vremena. Nakon njih slijedi analiza obitelji Šarić koja započinje s trgovcem i bankarom Stankom Šarićem koji je ostao zapamćen po pokretanju prve dioničke štedionice u Lovincu (str. 175-176.). Stanko je u braku s Antonijom rođ. Ljuština imao troje djece, Mariju Antoniju (zvana Ljuba generalica po mužu austrougarskom časniku Milanu Vrkljanu), Olgu Josipu i Antona Pavla (zvanog Ante) koji je završio medicinu i bio suvlasnik lječilišta Radenci. Nakon njih dolazi obitelj Kovačević čija analiza započinje s Ivanom Ivasom Kovačevićem, seljakom i trgovcem koji je prve velike *cekine* zaradio prodajom bačve meda što mu je omogućilo školovanje sve muške djece (str. 107.). Obitelj doživljava veći uspon u doba Mate Mateše Kovačevića koji se bavio trgovinom. Mateša je u braku s Danicom rođ. Japunčić imao osmero djece. Na kraju ovoga poglavlja, autorica se posebno osvrnula na tri žene, Danicu Matešinu udanu za Matešu Kovačevića, Katicu Japinu udanu za Milana Japunčića i Mandicu Đukinu udanu za Jurja Đuku Japunčića, najmlađeg sina Dane Japunčića. Na temelju njihove analize utvrdila je kako su se posljedice Prvog svjetskog rata vezane uz emancipaciju žena i ovdje osjetile, no ne jednako iako se radi o obiteljima koje su međusobno stalno bile u doticaju. Naime, Danica je i dalje ostala poslušna supruga, dok su se Mandica i Katica osamostalile i izborile za svoj status.

„I staro i novo: privatni život“ naziv je sljedećeg poglavlja u kojemu je autorica na primjeru Marije Kovačević, Matešine kćeri, i Slavka Vukelića, lovinačkog učitelja, analizirala život intelektualne elite u međuratnom Lovincu. Marija je nakon školovanja u Lovincu, naobrazbu nastavila u Bihaću u samostanu sv. Josipa. Iako je bila talentirana, otac ju je sukladno tada uvriježenim mišljenjima s 13 godina ispisao iz škole smatrajući kako je stekla potrebnu naobrazbu da bude dobra supruga i majka (str. 13.). Međutim, kako bi se usavršila u ženskim vještinama i dobrom odgoju, otac ju je 1924. poslao u domaćinsku školu gdje je provela oko osam mjeseci. Zahvaljujući dobroj naobrazbi, Marija je stekla razne vještine koje su joj omogućile da bude aktivni sudionik lovinačke zajednice, svirajući crkvene orgulje i vodeći zbor (str. 151.). Marija se udala za Slavka Kovačevića 1927. u Lovincu. Iako je bio rođen u Hercegovini, Slavkovi roditelji su bilo rodnom iz Krasna u Lici s kojim se i on identitetski povezivao (str. 137.). Prije nego li je konačno došao u Lovinac, Slavko je radio u nekoliko škola. Iako je u Lovinac prvi put stigao 1922., trajno će se u njemu nastaniti tek 1926. godine. Lovinačka je škola u trenutku Kovačevićeva dolaska bila u lošem stanju, no s vremenom je u suradnji sa suprugom obnovio školu i uredio vrt koji je zbog uzornog održavanja bio nadaleko poznat i postao često mjesto okupljanja njihove obitelji i prijatelja (str. 150.). Za razliku od ostalih, Kovačevići su bili izrazito moderni za svoju okolinu. Marija i Slavko u svemu su bili ravnopravni. Modernost se očitovala i u tome što bi Marija ponekad zapalila cigaretu što nije bilo uobičajeno za žene toga vremena ni u većim sredinama (str. 149.). To se odrazilo i na odgoj njihove djece. Naime, za razliku od prethodnih generacija, oni su imali samo troje djece – Milana (zvani Mile), Veru (zvana Seka) i Miru (zvana Cica, ujedno i autoričina majka). Za razliku od ostale djece, oni su uživali blagodatni života u imućnijoj obitelji što im je prije svega omogućilo da nemaju radne obveze kao njihovi vršnjaci.

Nakon analize intelektualne elite u Lovincu, Petrović Leš posvetila se analizi javnog života u poglavlju koje je nazvala „Svakodnevnica osjenjena politikom: javni život“. Poglavlje započinje pričom o muškom društvu Palavordenkor koje je djelovalo od sredine 19. stoljeća, pa sve do 1930-ih godina. U radu društva sudjelovali su brojni uglednici iz Like, a između ostaloga i Tomiša i Dačko Japuncić. Međutim, modernizacijski procesi doveli su do raspadanja društava kao što je Palavordenkor. Stoga su se ugledniji članovi zajednice počeli angažirati u drugim djelatnostima, poput politike. Naime, u Lovincu i brojnim drugim mjestima u Lici važnu je ulogu imalo pravaštvo. Prva politička organizacija uopće u Lovincu bila je pravaška, a osnovao ju je Stanko Šarić krajem 1906. (str. 181-183.). U međurat-

nom razdoblju osobito se istaknuo Mate Kovačević koji je aktivno sudjelovao u radu Hrvatske seljačke stranke te Hrvatskog sokola i Hrvatskog radiše (str. 192.). Uz politički angažman, pojedinci su nerijetko djelovali i u drugim udruženjima. Na području Svetog Roka i Lovinca uz Hrvatski sokol i Hrvatskog radišu djelovali su još i Hrvatsko kulturno društvo „Lovinac“ te ribarsko društvo „Opsenica“. Analizom javnog života, Petrović Leš otvorila je i pitanje svakodnevlja.

Temom svakodnevlja u Lovincu Petrović Leš bavila se u poglavlju kojega je nazvala „Spori ritam svagdana i blagdana: društveni život u Lovincu“. Središnji događaj u vjerskom i društvenom životu Lovinca bio je proslava blagdana sv. Mihovila 29. rujna, dok je za Sveti Rok to bilo Rokovo, blagdan zaštitnika mjesta. Tijekom godine stanovništvo se okupljalo na *prelu*, pri čemu se u *divanu* nerijetko zaigralo neku kartašku igru, poput *marijaša* i *bate*. Muškarci su se nerijetko okupljali u *birtijama* krateći vrijeme *preferansom*, *bućanjem* ili bacanjem kamena s rame-na. Uz to i nogomet je postao sve važniji dio društvenog života, pa je u Lovincu organiziran omladinski sportski klub „Lošk“ koji je djelovao kao neformalni nogometni klub. Osim toga, Lovinčani su pokrenuli i amatersku kazališnu družinu čijim se najvećim uspjehom smatra izvedba predstave *Graničari ili Proštenje na Ilijevu* iz 1939. povodom dobrotvorne zabave u korist siromašne lovinačke djece (str. 235-236.). U konačnici, modernost se očitovala i u planiranju odmora i putovanja. Primjerice, bili su popularni izleti na Plitvička jezera što se urezalo u sjećanje autoričine majke (str. 237.) ali i na more o čemu je već bilo riječi na početku. Sve navedeno je dobar primjer do koje su se mjere osjetili modernizacijski procesi čak i u malim mjestima u provinciji. O tome kako se na primjeru jedne male zajednice mogu dobro uočiti procesi prožimanja lokalnog i globalnog Petrović Leš je pokazala i u sljedećem poglavlju.

Naime, u poglavlju koje je naslovljeno „Građanska kultura – prožimanje globalnoga i lokalnoga“ autorica je na primjeru obiteljske kuće Danice i Mateše Kovačević i njihove trpeze analizirala na koji se način tradicija susretala s novim trendovima koji su bili sve očitiji. To se osobito odražavalo na prehrani. Osnovu prehrane činili su krumpir, grah, kiseli kupus, palenta i mliječna jela, poput *kiseline* i *base* (str. 257.). Međutim, iako su prevladavale namirnice koje su karakteristične za siromašnu ličku prehranu, zahvaljujući raznim dodacima i načinima pripreme od tih su se namirnica izrađivala razna jela slična onima koja su se jela u građanskim obiteljima Srednje Europe. Primjerice, konzumiralo se dosta mesa, a nerijetko su se jela i razne vrste kolača, poput mramornog kolača, vanilin kiflica, kakao šnita, kuglofa i drugoga. Europski utjecaji osjetili su se i na odijevanju.

Autorica je na temelju dostupnih fotografija i sjećanja utvrdila kako se čak i na primjeru obitelji koje je ona analizirala mogu uočiti dva ključna razdoblja prema promjenama mode u odijevanju: od 1876. do 1900. te od 1900. do 1939. godine (str. 271.). To je ujedno potvrda kako su se trendovi pratili čak i u malim zajednicama građanskih obitelji Svetog Roka i Lovinca. Međutim, autorica je utvrdila kako su se neki elementi tradicionalnog odijevanja održali unatoč prodiranju suvremene mode, poput ličke kape i tkane torbe (str. 300.).

Središnji dio knjige završava poglavljem kojeg je Petrović Leš nazvala „Umjesto zaključka ili ‘Sve se mijenja do viš Boga i pivčeva glasa’“. U ovom je poglavlju autorica iznijela nekoliko teza do kojih je došla u knjizi te ustvrdila kako se neke teme tek trebaju detaljnije istražiti. Primjerice, pitanje uređenja i opremanja crkava u Svetom Roku i Lovincu ili pitanje razvoja i organizacije urbaniteta. Nakon ovog poglavlja, autorica je priložila „Rodoslovno stablo obitelji Japunčić, Šarić i Kovačević“ (str. 310-311.), popis „Izvora i literature“ (str. 313-332.), sažetak knjige na engleskom jeziku „Places of Memory: Sveti Rok and Lovinac“ (str. 333-340.), te kratku biografiju „O autorici“ (str. 341.).

Ova knjiga svakako predstavlja važan doprinos poznavanju prošlosti Like kao regije, odnosno Svetog Roka i Lovinca kao mjesta koja su dio te regije. Petrović Leš iznijela je brojne zanimljive činjenice vezane uz prošlost Svetog Roka i Lovinca pišući iz perspektive svojih predaka, no i sama je zaključila kako još uvijek postoje pitanja na koja treba odgovoriti. Stoga se na knjigu treba gledati i kao poticaj za dalje. Vjerujem kako brojne priče, događaji, osobe i anegdote iz prošlosti Like tek čekaju da budu otkrivene i zapisane kao što je to učinila Petrović Leš.

Marko Kolić